

Záverečná karta projektu

Názov projektu Evidenčné číslo projektu **APVV-14-0029**
Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia

Zodpovedný riešiteľ **prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.**
Príjemca **Slavistický ústav Jána Stanislava SAV**

Názov pracoviska, na ktorom bol projekt riešený

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, hlavný riešiteľ
Teologická fakulta Trnavskej univerzity, spoluriešiteľ

Názov a štát zahraničného pracoviska, ktoré spolupracovalo pri riešení

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Teologická fakulta Trnavskej univerzity v rámci riešenia projektu nadviazalo priamu spoluprácu s odborníkmi zo zahraničných pracovísk:
dr.hab. Jan Sradomski – Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego v Krakove v Poľsku

prof. Dr. Jurij Medvedyk – Univerzita Ivana Franka vo Lvove na Ukrajine

Dr. Václav Čermák – Slovanský ústav AV ČR v Prahe v Českej republike

prof. Dr. Jelena Beľakovová – Ústav ruských dejín RAV v Moskve v Ruskej federácii

doc. Dr. Desislava Najdenovová – Cyrilometodské výskumné centrum BAV v Sofii v Bulharsku

prof. Dr. Swetlana Mengel – Martin-Luther-Universität v Halle-Wittenbergu v Nemecku

prof. Dr. Dragiša Bojović – Filozofická fakulta Univerzity v Niši v Srbsku

prof. Dr. Ihor Zadorožnyj – Mukačevská štátna univerzita a ďalší.

Uvedení odborníci sa zúčastňovali ako oponenti a recenzenti našich publikačných výstupov a s referátmi vystúpili na konferenciách organizovaných v rámci projektu a tiež boli verejnými oponentmi dosiahnutých výsledkov riešiteľov projektu. Dvaja zahraniční odborníci sa spolupodieľali aj pri príprave edície Užhorodský rukopisný Pseudozonar, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Slovenskej akadémie vied VEDA ako piaty zväzok medzinárodnej vedeckej série Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, pričom na jeho vydaní v zahraničí participoval Ústav ruských dejín Ruskej akadémie vied a Cyrilometodské výskumné centrum Bulharskej akadémie vied.

Udelené patenty/podané patentové prihlášky, vynálezy alebo úžitkové vzory, ktoré sú výsledkami projektu

Nie sú, projekt sa zameriaval na výskum kultúrneho a duchovného dedičstva. Projekt poskytol prvý systematizujúci a ucelený pohľad na byzantsko-slovanskú cyrilskú písomnú kultúru v historickej Mukačevskej eparchii s dôrazom na účasť slovenského kultúrneho horizontu pri formovaní a uplatňovaní sa byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku do konca 18. storočia.

Najvýznamnejšie publikácie (knihy, články, prednášky, správy a pod.) zhrňujúce výsledky projektu – uveďte aj publikácie prijaté do tlače

Medzi najvýznamnejšie publikácie zhrnujúce jednotlivé fázy výskumu v rámci projektu patria monotematické súbory štúdií, ktoré vznikali ako doklady o prebiehajúcich výskumoch. V nich sa nachádzajú štúdie riešiteľov, ktorí prezentovali svoje priebežné výstupy v rámci jednotlivých fáz výskumu v projekte.

Nižšie uvedené tituly prinášajú ucelený a systematizujúci prehľad výskumu cyrilských prameňov a latinských dokumentov spätých s kultúrnym vývinom byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku v rámci jednotlivých projektových úloh.

Na internetovej stránke projektu www.cyrslav.sav.sk sú k dispozícii aj plné texty týchto výstupov.

1. ŽEŇUCH, Peter a kol.: Pohľady do problematiky cyrilskej písomnej tradície na Slovensku. Zostavovateľky Svetlana Vašíčková a Ľubomíra Wilšínská. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019. 192 s. ISBN (elektronicky) 978-80-89489-39-8; ISBN (tlač) 978-80-89489-38-1

http://cyrslav.sav.sk/publikacie/pohľady_do_cyrilskej_tradicie_web.pdf

2. ŽEŇUCH, Peter – ZUBKO, Peter – VAŠÍČKOVÁ, Svetlana et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, Slovenský komitét slavistov, 2017, 368 s. ISBN 978-80-89489-34-3

http://cyrslav.sav.sk/publikacie/liturgicke_jazyky.pdf

3. MARINČÁK, Šimon – ŽEŇUCH, Peter (eds.): Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia. Monotematický súbor štúdií. Košice – Bratislava: Pre Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV vydala Dobrá kniha v Trnave, 2017. 302 s. ISBN 978-80-8191-074-6

http://cyrslav.sav.sk/publikacie/vychodna_cirkev_s_latinskou.pdf

K veľmi významným výsledkom, ktorý predstavuje aj hlavný prínos systematického vedeckého bádania, patrí sprístupnenie vybraných skúmaných prameňov prostredníctvom internetovej stránky http://www.cyrslav.sav.sk/pramenne_materialy.php a tiež ich kritické a komentované knižné vydanie. Dva pramenné materiály sa podarilo zaradiť do medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*. Ide o tieto pramenné edície:

1. ŽEŇUCH, Peter – Beľakova, Elena V. – Najdenova, Desislava – ZUBKO, Peter – MARINČÁK, Šimon. Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníšskeho a svetského života z prelomu 16.-17. storočia / Užgorodskij rukopisnyj Psevdozonar. Pravila monašeskoj i svetskoj žizni rubeža XVI-XVII vv. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV; Slovenský komitét slavistov: VEDA, vydavateľstvo SAV; Moskva: Institut rossijskoj istorii RAN; Sofia: Kirilo-Metodievski naučen centăr BAN; Košice: Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka, 2018. 448 s. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*, V. ISBN SK:978-80-224-1702-0; RU:978-5-8055-0346-8; BG:978-954-9787-38-2

2. ŠAŠERINA (VAŠÍČKOVÁ), Svetlana: Dva ugljanske rukopisy ponaučení a exempli zo 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. Vol. VI. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2019. 656 s. ISBN 978-80-89489-40-4.

Okrem nich sa v výsledky pramenného výskumu prezentovali aj v periodických publikáciách v časopise *Slavica Slovaca*:

1. ZUBKO, Peter: Skrutíniá uniatskych presbyterov z roku 1749. In *Slavica Slovaca*, 2015, roč. 50, č. 3 (supplementum), s. 3-102.

2. ZUBKO, Peter: O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 1, s. 3-9.

3. MARINČÁK, Šimon: Rukopisný irmologion arch. 8465 Zakarpatského vlastivedného múzea v Užhorode. Diplomatický prepis. In *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 52, č. 3-4 (supplementum), s. 3-416.

Osobitne treba spomenúť štyri dizertačné práce, ktoré boli obhájené v rámci riešenia výskumných úloh súvisiacich s projektom.

Dizertačné práce obhájené v rámci projektu:

1. STRÝČKOVÁ, Mária: Byzantsko-slovanská tradícia a kultúra – kontinuita a diskontinuita: Glosár k cirkevnoslovansko-latinskému výkladu liturgií v prostredí cirkvi byzantského obradu na Slovensku. [Dizertačná práca]. – Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Školiteľ: Prof. PhDr. Peter

Žeňuch, DrSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: philosophiae doctor. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied SAV / Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2017. 209 s.

2. PROKIPČÁKOVÁ, Mária: Irmologiony Jána Juhaseviča Sklarského v kontexte vývinu karpatského prostopinja (hudobno-textové formy dvanástich veľkých sviatkov a Paschy). [Dizertačná práca]. – Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. – Školiteľ: Mgr.art. Ladislav Kačic, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: philosophiae doctor. – Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied / Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2016. 239 s.+ 316 s. príloha

3. VAŠÍČKOVÁ, Svetlana: Духовная культура между Востоком и Западом. На материале Угрянских рукописей. [Dizertačná práca]. – Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. – Školiteľ: prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: philosophiae doctor. – Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2016. 128 s. + 339 s. príloha

4. WILŠINSKÁ, Ľubomíra: Byzantsko-slovanská tradícia a kultúra – kontinuita a diskontinuita – Juraj Joannikij Bazilovič: Obraz mníšskeho života. [Dizertačná práca]. – Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. – Školiteľ: prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: philosophiae doctor. – Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2016. 337 s.

Aj konferencie organizované v rámci systematického vedeckého bádania cyrilскеj a latinskej písomnej kultúry späté s byzantsko-slovanským obradom na Slovensku patria k dôležitým výsledkom riešenia projektu. Na nich sa prezentoval aktuálny stav výskumu problematiky zadefinovaný v riešenom projekte.

1. Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia. Košice, 9. – 10. júna 2016

2. Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov, Bratislava, 4. – 6. októbra 2017

3. Cyrilské a latinská písomná kultúra byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku do konca 18. storočia, Košice 23. – 27. októbra 2018 - na konferencii prebehla verejná oponentúra k výsledkom výskumov projektu s účasťou medzinárodného panelu odborníkov. Pozvaní odborníci zo Slovenska a zo zahraničia (Bulharsko, Česko, Poľsko, Rusko, Ukrajina) si vypočuli prezentované výsledky výskumov a v rámci verejnej oponentúry výsledkov projektu prezentovali svoje hodnotiace stanoviská a pripomienky. Protokol z verejnej oponentúry bol publikovaný v časopise Slavica Slovaca (2018, roč. 53, č. 2) a na internetovej stránke projektu http://www.cyrslav.sav.sk/protokol_verejnej_oponentury.pdf

Uplatnenie výsledkov projektu

Svedectvom o vývine a formovaní byzantsko-slovanskej kultúry a tradície na Slovensku sú cyrilské písomné pramene, ktoré z jazykového hľadiska i z hľadiska miesta svojho vzniku tvoria súčasť slovenskej kultúry, lebo sa v nich odráža vklad slovenského kultúrneho horizontu spätý s každodenným životom nositeľov tejto duchovnej, religióznej a kultúrnej tradície a identity.

O kultúrnej identite tohto spoločenstva svedčia mnohé cyrilské i latinské písomné pramene dokumentujúce aktívnu a významnú účasť autochtónneho slovenského obyvateľstva na kultúrno-konfesijných procesoch spojených s etablovaním byzantskej cirkvi slovanskej tradície na našom území. Do tohto etablovanie sa Slováci naplno zaradili v kontexte s procesmi spätými s uplatňovaním valašského hospodárskeho systému. Medzi príslušníkmi byzantsko-slovanskej kultúrno-obradovej tradície na Slovensku totiž neexistovali také silné jazykové bariéry, ktoré by znemožňovali ich vzájomné kontakty a komunikáciu. Slováci byzantského obradu sa aktívne zapájali do organizovaných či spontánnych hnutí, ktorý vplývali na rozvoj i upevnenie vlastnej (slovenskej) kultúrnej identity, práve v kontexte byzantskej tradície na Slovensku.

Originálnosť a inovatívnosť výsledkov výskumu bádateľov v projekte APVV-14-0029 - Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia spočíva v komplexnosti a interdisciplinárnom prístupe k problematike cyrilскеj i latinkou písanej byzantsko-slovanskej písomnej kultúry, ktorá doposiaľ stála mimo systematického vedeckého záujmu slovenskej

vedy, hoci v medzinárodnom kontexte sa takýto výskum realizuje v plnom rozsahu v medzinárodnej spolupráci. Práve z tohto dôvodu bolo nutné prizvať k spolupráci odborníkov zo zahraničia, ktorí sa zúčastnili verejnej oponentúry dosiahnutých výsledkov riešenia projektu.

Písomné pramene sa podnes pokladajú za nevyčerpatelný zdroj poznania, lebo osobitným spôsobom prispievajú k poznaniu stavu i budúceho vývinu spoločnosti a umožňujú tak predpokladať procesy jej ďalšieho smerovania. Treba mať na zreteli, že Slovensko nielen svojou geografickou polohou, ale predovšetkým svojim kultúrnym dedičstvom je križovatkou univerzálnych tradícií kresťanského Východu a Západu. Sme preto povinní aktívne odkrývať toto doteraz málo prebádané dedičstvo kultúrno-historických, religióznych a jazykových hodnôt a vzťahov, lebo veď u nás sú pre poznávanie vzťahov medzi východom a západom prirodzene utvorené podmienky.

Uplatnenie výsledkov projektového výskumu v praxi umožňuje sprístupnenie skúmaných pamiatok formou ich edícií najmä širokému okruhu záujemcov z oblasti vedeckého i odborného prostredia zameraného na výskum interkultúrnych a interjazykových procesov. Osobitne dôležitým momentom sprístupnenia je aplikácia zistení v ďalšom vedeckom bádani, pri tvorbe nadväzujúcich projektov, akými sú napríklad podporené dva projekty APVV v rámci výzvy VV2018. Uplatnenie výsledkov možno predpokladať tiež v edukačnom procese a tiež pri príprave akademických príručiek a kompendií o dejinách jazyka a kultúry na Slovensku, kde je nevyhnutné poukázať na dôležitú účasť slovenského kultúrneho horizontu pri formovaní byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v slovenskom jazyku (max. 20 riadkov)

Zjednocujúcim znakom jazykovej identity každého národa nie sú používané rozličné liturgické jazyky, ale ich reprezentantom je hovorená podoba jazyka. Byzantská konfesiónalna identita založená na slovanskej písomnej a duchovnej kultúre a tradícii má svoj základ v cirkevnoslovanskom jazyku, ktorý je predovšetkým liturgickým jazykom bohoslužobných obradov v cirkvách byzantsko-slovanskej tradície. Cirkevnú slovančinu ako liturgický jazyk preto nemožno vnímať ako reprezentanta jednej jazykovej entity, lebo v jednotlivých slovanských národných spoločenstvách, kde sa uplatňuje byzantský obrad a cirkevnoslovanský liturgický jazyk, sa realizuje jej konkrétna jazyková redakcia. V slovenskom jazykovo-kultúrnom kontexte komunikačným jazykom vždy bola a je slovenčina, s ktorou sa možno dorozumieť vo všetkých oblastiach každodenného života. Výsledky projektu dokazujú, že jazykové povedomie používateľov cyrilských rukopisných prameňov deklaruje nielen konfesiónalnu, ale aj ich jazykovo-etnickú identitu. Korene byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku tvoria neoddeliteľnú súčasť duchovnej kultúry Slovanov, ktorej východiskom sú kontinuálne budované hodnoty vychádzajúce z kresťanských tradícií a európskej kultúrnej pamäti. Štúdiom cyrilských prameňov slovenskej a karpatskej proveniencie sa podarilo nielen prehĺbiť doterajšie poznatky, alebo predovšetkým odkryť nové aspekty pluralitného slovenského kultúrneho a hodnotového systému, ktorý sa prejavuje v každodennom živote nositeľov byzantsko-slovanskej tradície. Hoci sa zachovalo len málo pôvodných prameňov, predsa však existuje celý rad ich odpisov a rozličných kompilátov, ktoré dokazujú existenciu starobylých východiskových zdrojov, protografov či predlôh (napr. Užhorodský Pseudozonar – Nomokánon, prológový život sv. Cyrila, exemplár, kázňová tvorba, pamiatky hudobnej a literárnej kultúry, administratívno-právne dokumenty o fungovaní miestnej cirkvi byzantského obradu a i.), na ktorých vznikla a stojí celá duchovná kultúra byzantského obradu na Slovensku. Preto sú tieto písomnosti priamo späté s kontinuálnym kultúrnym horizontom najstaršej slovenskej kultúrnej identity, ku ktorej neodmysliteľne patrí byzantsko-slovanská duchovná kultúra a tradícia, ktorá sa formovala už vo veľkomoravskom kresťanskom prostredí.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v anglickom jazyku (max. 20 riadkov)

The unifying feature of the language identity of each nation is not the use of different liturgical languages, but it is represented by the spoken form of language. Byzantine confessional identity based on Slavic written and spiritual culture and tradition has its basis in the Church Slavonic language, which is above all the liturgical language of divine liturgies in the churches of the Byzantine-Slavic rite. Church Slavonic as a liturgical language cannot

therefore be perceived as a representative of a single language entity, because in particular Slavic national communities, where the Byzantine rite and Church Slavonic liturgical language are applied, its specific language recension is realized.

In the Slovak language-cultural context Slovak has always been and still is the language of communication, in which it is possible to communicate in all areas of everyday life. The results of the project prove that the language awareness of Cyrillic manuscript users declares not only their confessional but also their language-ethnic identity. The roots of the Byzantine-Slavic tradition in Slovakia form an integral part of the spiritual culture of the Slavs, which is based on continually built values of Christian traditions and European cultural memory. The study of the Cyrillic sources of Slovak and Carpathian provenance not only managed to deepen the existing knowledge, or, above all, to reveal new aspects of the pluralistic Slovak cultural and value system, which is reflected in the everyday life of bearers of the Byzantine-Slavic tradition.

Although only a few archaic sources have been preserved, nevertheless, there is a range of their transcriptions and compilations that prove the existence of these ancient original sources, photographs, and prototypes (e.g. Uzhorod Pseudozonar – Nomocanon, prologue life of St. Cyril, exempla, homiletics, monuments of musical and literary culture, administrative documents on the functioning of the local church of the Byzantine rite, etc.), from which the entire spiritual culture of the Byzantine rite in Slovakia has arisen and persists. Therefore, these documents are directly related to the continuous cultural horizon of the oldest Slovak cultural identity, inherently including the Byzantine-Slavic spiritual culture and tradition, which has already been formed in the Great Moravian Christian environment.